

Número 69 - 2017 - 14 euros

REVISTA GALEGA DE EDUCACIÓN

PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

CIENCIAS SOCIAIS PARA O BEN COMÚN

O Proxectoterra e a identificación coa paisaxe na educación secundaria

Este traballo forma parte da investigación financiada polo Plan Nacional de I+D+i do MINECO (EDU2015-65621-C3-1-R) e cofinanciada con fondos FEDER da UE.

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 24-27

Tania Riveiro Rodríguez

Membro do GI-RODA

Universidade de Santiago

tania.riveiro@usc.es

PROXECTOTERRA: PAGUS

O Proxectoterra¹ nacia hai máis dunha década co propósito de conectar a sociedade coa arquitectura a través dun espazo transformador: o mundo do ensino. Moi pronto a iniciativa foi alén da arquitectura e a súa aplicación didáctica nas aulas, ampliando o eixe do estudo cara á paisaxe.

As unidades desenvolvidas entón, especialmente a de Iden-

¹ <http://proxectoterra.coag.es>. Queremos agradecer a xenerosa colaboración do profesorado e equipos de ambos centros. O seu esforzo e dedicación para ofrecer unha enseñanza aínda hoxe inusual, inclusiva e integral nos seus contidos, é digno da maior difusión entre o colectivo.

Materiais de secundaria do Proxectoterra: PAGUS: Galicia, un país de paisaxes.

tidade Territorial, pendentos dunha revisión que actualice actividades e contidos, sentaron as bases para a creación de novas materias para tratar a paisaxe de maneira interdisciplinar. Sobre esta base ofrécense

agora materiais didácticos para o profesorado e alumnado de secundaria: *PAGUS: Galicia un país de paisaxes*. Constitúen un recurso de gran valor a partir do cal o profesorado pode facer as necesarias reinterpretacións para adaptalo ao contexto e aos obxectivos perseguidos na aula. *Pagus* ofértase dentro do *Plan Proxecta* da Consellería de Educación.

UN NOVO HORIZONTE: PAISAXE E SUSTENTABILIDADE

A recente implantación da LOM-CE, tan cuestionable e cuestionada por diversos motivos, contempla en Galicia a materia optativa de libre configuración autonómica *Paisaxe e Sustentabilidade* para ser impartida en 1º ou 2º da ESO. Contidos relacionados coa paisaxe e a sustentabilidade tamén están presentes, moi sucintamente, en Xeografía de 3º da ESO. Mais coa nova materia é a primeira vez que se articulan todos os contidos de maneira específica arredor de ambos os conceptos.

Con esta nova materia abriuse un novo horizonte. Non só fai posible tratar contidos antes ausentes no currículo, senón que tamén abre a posibilidade de repensar a práctica docente en si mesma. Fai fincapé na importancia das emocións, a construción de identidades colectivas e responsables e brinda unha excelente oportunidade ao profesorado máis innovador para experimentar e desenvolver novas metodoloxías. Pódese xestionar a aula a partir de proxectos e tarefas contextualizadas interdisciplinares, multidisciplinares ou, cando menos, intradisciplinares, incorporando na súa aula coñecementos que adoitan abordarse en disciplinas distintas.

INVESTIGACIÓN DO GI- RODA: A IDENTIFICACIÓN COA PAISAXE

Actualmente, un dos proxectos de investigación levados a cabo na área de Ciencias Sociais do grupo de investigación RODA da USC implica a observación participante nalgúns centros de ensino secundario. Estes abriron as súas portas para permitir o rexistro e a difusión de experiencias innovadoras tanto na materia de Paisaxe como noutras de Ciencias Sociais onde se traballe dalgún xeito a paisaxe, o eixe común en todas elas.

A área de ciencias sociais comparte unha visión común sobre a importancia da paisaxe na conformación dunha identidade social responsable. Hoxe, vémonos a nós mesmos e a outras sociedades no mundo dentro das paisaxes, creándoas e transformándoas ao mesmo tempo. Podemos afirmar que a paisaxe é un produto social en permanente construción do que todos formamos parte. É un valor democrático: todos coñecen, posúen e participan da paisaxe (Moore and Whelan, 2007).

Partindo da premisa de que os seres humanos seguimos a actuar sobre o territorio e que das nosas accións depende en gran medida o benestar da sociedade no seu conxunto, cremos que a comprensión da paisaxe e de todas as súas dimensións é crucial para unha educación que repercuta positivamente na contorna próxima. Non se trata unicamente de incluír novos contidos escolares, senón de formar cidadáns máis comprometidos e conscientes do valor patrimonial da paisaxe e da súa necesaria conservación. Para cumprir eses obxectivos, o tratamento da paisaxe na aula debe enfocarse de xeito que supere prácticas educativas e aproximacións teóricas tradicionais. Contrastar e avaliar estas experiencias e, sobre todo, difundir prácticas innovadoras e resultados acadados

convértese pois nun obxectivo prioritario.

EXPERIENCIAS NO CURSO 2016-2017

Durante o curso 2016/2017 seguimos a traxectoria de varias experiencias que traballan a paisaxe. Algúns empregan os materiais de *Pagus* para explicar as paisaxes galegas, a partir das cales facer unha aproximación á contorna próxima. Outros, crean os seus propios materiais para acadar obxectivos semellantes. Os programas son diferentes, pero todos teñen aspectos comúns. Nos dous casos que abordamos neste artigo, a idea vertebradora é semellante: reforzar a identificación persoal coa contorna próxima como unha vía de acción para reverter e mellorar a integración e benestar social.

O IES DO MILLADOIRO (AMES)

No IES do Milladoiro impártese a materia de Paisaxe e Sustentabilidade en 1º da ESO. Desde setembro acudimos cada venres á hora lectiva de dous grupos para rexistrarmos o traballo de cada sesión. É importante prestar atención ao contexto social de maior migración que confire ao proceso de ensino e aprendizaxe unha dificultade engadida en xeral, aínda maior na materia de Paisaxe, posto que os seus contidos ocúpanse prioritariamente da identificación coa contorna próxima, un referente xa de por si pouco presente para o conxunto de alumnado con familias recentemente asentadas nesta poboación-dormitorio, pero, sobre todo, para o alumnado de orixe non español.

A paisaxe trabállase na materia de xeito intradisciplinar e, xeralmente, a través de estruturas en cooperativo que intentan reforzar a cohesión do grupo. Xunto a esta dinámica de aula innovadora, procúrase desenvolver unha aproximación teórica alternativa. A explicación

da paisaxe sírvese do emprego de emocións, dos sentidos que nos achegan paisaxes vividas, de traballos de investigación en equipo, de saídas escolares como método de coñecemento, da revisión de PAGUS para coñecer as paisaxes galegas ou de grupos de traballo para desenvolver iniciativas urbanísticas reais na contorna próxima. Son algúns dos recursos que axudan a definir e comprender a paisaxe periurbana do Milladoiro.

O obxectivo da materia é concienciar o alumnado sobre a necesaria humanización da vila na que reside, que apenas conta con zonas verdes planificadas e ten unha presenza alarmante do automóbil. Cada grupo elaborará un proxecto urbanístico destinado á contorna, cun impacto positivo na calidade de vida dos habitantes. Até o de agora a creación de espazos verdes vinculados ao benestar social é a idea máis suxerida polo alumnado. Coa complicidade de institucións locais, o centro confía en transmitir unha mensaxe clara: o alumnado pode ser un axente consciente de cambio, mudar realidades complexas con pequenas accións de interese socio-cultural.

O IES SÁNCHEZ CANTÓN (PONTEVEDRA)

No IES Sánchez Cantón da cidade de Pontevedra impártese a materia de Paisaxe e Sustentabilidade en 2º da ESO. Acudimos ao centro en varias sesións para coñecer a dinámica do grupo observado e seguimos a traxectoria da materia a

Localización do IES de O Milladoiro. Ausencia na vila de zonas verdes planificadas.

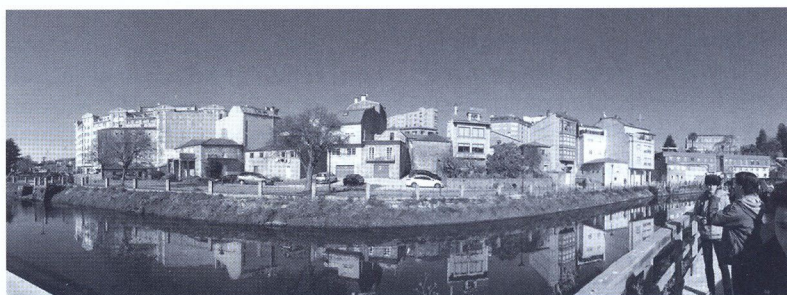
través do contacto co docente encargado dela. O sociograma deste centro é distinto ao descrito anteriormente. Estamos ante un instituto emprazado no centro da cidade, na cal reside a maior parte do alumnado. Son rapaces e rapazas pertencentes, na maioría dos casos, a familias nunha situación de maior benestar. Con todo, trátase tamén de grupos cunha escasa identificación coa contorna próxima.

A paisaxe trabállase interdisciplinarmente na materia a través de distintas dinámicas de aula, tanto individuais como de traballo en equipo. O emprego de unidades didácticas encadradas no marco das TIC, o caderno de clase, postas en común, saídas escolares na contorna ou traballos de investigación en grupo

son algúns dos recursos e tácticas empregados na materia. Gran parte do curso xira arredor das unidades didácticas presentadas nas páxinas web *Paisaxe dende a Fracha e Dende o patio ao barrio*, elaboradas ambas polo propio docente. Ademais, establecéronse sinerxias co Departamento de Plástica para a creación dun *skyline* e de infografía da cidade ou co Departamento de Física e Química para a análise do estado da auga do río Gafos, obxecto de estudo durante o curso.

A materia propón no seu conxunto un programa de sensibilización e acción educativa na contorna próxima. O proxecto pretende que o alumnado adquira unha maior conciencia social e cívica arredor da cidade de Pontevedra en xeral, pero do barrio por onde pasa o río Gafos en particular.

A unidade recollida en *Dende o patio ao barrio* xustifica a súa existencia coa necesidade de recuperar na memoria do estudante esa zona maltratada e esquecida. Para iso propón que o alumnado tome contacto co mundo real a través dun diálogo

Panorámica da zona do río Gafos ao carón do IES Sánchez Cantón de Pontevedra.

interxeracional coas asociacións de veciños (veciños San Roque), ecoloxistas (Vaipolorío), estudosos (Calros Solla) ou co propio Concello, co obxectivo de construír algunha proposta urbanística na zona, como a posible mellora das medianeiras. O río Gafos pasa ao carón do centro e o traballo sobre el intenta promover a reflexión sobre elementos hoxe invisibles arredor do seu curso: os seus usos, como o da pesca e a salgadura; o seu patrimonio monumental, como os muiños e o lavadoiro; o papel da muller na sociedade de comezos do s. XX ou os procesos de construción urbanística durante o franquismo e o ocultamento do río coa creación de Campolongo. Son iniciativas e temas que poden mellorar substancialmente o valor identitario do alumnado coa zona, así como chegar a favorecer a concienciación social sobre a importancia do patrimonio cultural e natural na área.

AZOS PARA NOVAS EXPERIENCIAS

Ambos os proxectos buscan que o alumnado de secundaria adquira unha maior conciencia social e ambiental sobre a paisaxe próxima e desexa mello-

rala a través de distintas iniciativas. Os datos recollidos até o momento parecen corroborar que estas experiencias funcionan. Constatase que a actitude proactiva do profesorado é un aspecto clave sen o cal o alumnado non se implicaría emocionalmente en proxectos de concienciación, cambio e mellora da contorna. Os resultados e avances na investigación axudarán a confirmar esta idea e ver que aspectos da planificación deste tipo de proxectos funcionan e cales son as súas posibles limitacións.

Nas experiencias descritas a comunidade educativa pode atopar referentes para botar a andar novas iniciativas cun impacto positivo dentro e fóra dos centros. O profesorado convencido do papel vertebrador da escola na construción dunha sociedade responsable ante o medio natural e o socio-cultural ten a oportunidade de traballar de xeito máis integrado e innovador. O obxectivo xeral é formar un alumnado consecuente e implicado coa realidade, consciente das súas responsabilidades como cidadán. Por iso, a idea central destas experiencias é a mesma: se os estudantes aprenden a valorar calquera aspecto

da sociedade, queren loitar por coidalo e respetarano.

Os recursos e materiais para poder repensar toda a práctica educativa, como os de PAGUS, están accesibles e abertos a calquera reinterpretación. Este tipo de experiencias poderían supor un paso adiante para acadar esa escola de todos, deixando así de diferenciar entre unha escola ordinaria e outra especial. ■

REFERENCIAS

- COAG (2015). *PAGUS: Galicia un país de paisaxes*. Proxectoterra 2000-2015.
- DOMÍNGUEZ ALMANSA, A; LÓPEZ FACAL, R (2017). *Patrimonios en conflito, competencias cívicas y formación profesional en educación primaria*. *Revista de Educación* nº 375.
- MOORE, N; WHELAN, Y. (2007). *Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape*. Aldershot: Ashgate.
- NOGUÉ, J. (2009). *Entre paisajes*. Barcelona: S.A. Ambit Serveis Editorials.
- PRATS, J. (coord.) (2011). *Geografía e Historia. Complementos de formación disciplinar. Vol. I*. Barcelona: Graó.
- ZARATE MARTÍN, M. A, RUBIO BENITO, M. T. (2011). *Paisaje, sociedad y cultura en geografía humana*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces.

PUBLICIDADE

Biblioteca de Pedagogía

Colección dirixida por **Antón Costa Rico** Catedrático de Historia da Educación da USC

«Os textos de materia educativa e pedagóxica máis relevantes a nivel internacional. Aportacións imprescindibles, no campo teórico e nas prácticas educativas do noso tempo».